

Na koncu je obsežen seznam uporabljenih virov in literature, ki dokazuje, da je monografija odraz natančnega in večletnega trdega raziskovalnega dela v osrednjih slovenskih in beograjskih arhivskih ustanovah ter različnih knjižnicah.

Dr. Žarko Lazarević je v svoji knjigi proces kmečkega zadolževanja in razdolževanja obdelal od začetka do konca, ga vpel v družbeni prostor in širše gospodarsko dogajanje ter nakazal tudi temeljne probleme in dileme kmetijske politike v slovenskem prostoru. Poleg tega mu je še uspelo na prepričljiv in objektivni način povezati sintezo dosedanjih spoznanj z lastnimi novimi ugotovitvami in ocenami. Zato lahko njegovo delo postavimo kot primer celovitega zgodovinskega prikaza, kakršnega pozna le malo tovrstnih raziskav.

Vrednost dela pa ni samo v tem, da je izjemno kvalitetna historična publikacija, ki zapolnjuje praznino v poznavanju gospodarske zgodovine Slovencev, temveč tudi v njeni aktualnosti, kajti »zgodba« o krizah v kmetijstvu še ni končana in se bo na naših tleh zagotovo zopet pojavila. Prevelika protekcionistična naravnost sedanje oblasti – ki mimogrede tako kot bivša komunistična oblast stoji na stališču, da je vse, kar je bilo prej, slabo – kaže, da se bo to zgodilo že v bližnji prihodnosti.

Ker dr. Lazarević obvlada pripovedno večščino, je knjiga napisana tekoče in so v njej tudi zapleteni ekonomski problemi predstavljeni na razumljiv, jedrnat in zanimiv način. Zato bo poleg ožjih poznavalcev problematike pritegnila k branju tudi povprečno razgledanega bralca, ki bi se želel poučiti o tej plati naše gospodarske zgodovine. Zagotovo pa bo knjiga, ki jo je izdalo Znanstveno in publicistično središče v Ljubljani, dobrodošel pripomoček ne samo študentom Filozofske ampak (upajmo) tudi študentom ekonomske in biotehnične fakultete.

Jože Prinčič

Mario Gariup, **La Val Canale fra le due guerre mondiali**. Cividale del Friuli : Società Cooperativa Editrice Dom, 1993. 254 strani.

Zgodba se prične s frapantno ugotovitvijo: v Kanalski dolini je leta 1918 prebivalo 8.700 oseb, od tega 50% nemške narodnosti, 50% slovenskega etničnega pokolenja, dve družini sta bili italijanski. Pripojitev tega ozemlja Italiji radikalno spremeni demografsko sliko in, kar je morda še pomembnejše, spreminja se socio-politična »zavest« prebivalstva: Italija pošilja v te kraje funkcionarje in policajce po kazni (str. 29) in to v pokrajino, ki je do tedaj poznala le strogo legalističen odnos. Primesi spreminjajoče se politične kulture (na prvem mestu je korupcija) so močno modificirale lokalno ekonomijo (str. 30). Med prišleki in avtohtonim življem je bil tako izoblikovan obojestransko odbijajoč odnos, ki se je ohranil, kot ugotavlja avtor, čeprav oslabiljen, vse do danes (str. 30). Priključitev tega ozemlja k Italiji je pomenila uničenje skozi stoletja izoblikovanega socio-ekonomskega in administrativnega sistema. Italija se je v mednarodnih pogodbah sicer obvezala, da bo spoštovala in ohranila stare pravice in običaje, vendar se je tega dogovora držala le toliko časa, da se je poglela »zmagovita« evforija. Množica neizpolnenih obljub na ekonomskem področju (npr. odrekanje različnih služnostnih pravic, pridobljenih v poprejšnji državi), majhne možnosti zaposlitve lokalnega prebivalstva v državni upravi in predvsem globalen odnos Italije do manjšin (nemške in slovenske) je obilo pripomogel k uspešni realizaciji opcije za nemški rajh leta 1939. Da je lokalno prebivalstvo izražalo odpor do nove stvarnosti, ni potrebno posebej poudarjati. Največjo »zabavo« je tako dolga leta predstavljalo ruvanje in uničevanje novo postavljenih mejnih oznak.

Proces asimilacije je bil, kot ugotavlja avtor, vsestranski in celovit. Ob pomoči socio-antropološkega prikaza ga sklene z ugotovitvijo (str. 39), da sta upanje in borba vodili v »utrujenost«, vrednote o lastni pripadnosti določenemu ljudstvu in narodu pa so postopno nadomestile skrb in težave vsakdanjega življenja. Za prvo obdobje priključitve tega ozemlja k Italiji je značilna revščina z vsemi družbeno deviantnimi pojavi, ki ta stanja navadno spremljajo: kraje, alkoholizem, celo umori. Tehnika preživetja je nadvse pestra: od klasičnih obče poznanih metod do lokalno specifičnih. Med slednjimi je bilo še posebej »popularno« zbiranje in prodajanje kosti. Glede na povojni čas tovrstnega gradiva ni manjkalo – in čeprav so se zbirale samo živalske kosti, nam kronika govori o primerih, ko se je teža pridobivala tudi s kostmi človeškega izvora.

Dokaj natančno popisovanje vsakdanjih težav in problemov, s katerimi so se ljudje ukvarjali (npr. vzreja živine; pravica do sečnje-servitù di legnatico; težave rokodelcev, obrtnikov in trgovcev; problemi drobne industrije), je prikazano ob pomoči zanimive tehnike pisanja: delo je »mešanica« dolgih citatov iz dnevniških zapiskov lokalnih duhovnikov in ostalih dokumentov, katerim avtor dodaja kratke observacije in zapažanja. Delo zato spominja na nekakšen scenarij za ekranizacijo dogajanj v manjši lokalni skupnosti, kjer se popisovalec dogodkov pojavi v prvem kadru s primernim uvodom. V tem smislu delo nekolikanj asociira na zapiske beneškega duhovnika A. Cuffola, Moj dnevnik. La seconda guerra mondiale vista e vissuta nel »Focolaio« della canonica di Lasiz. – Cividale, 1985. Podobnost je mišljena le v smislu »tipologije« zapisovalcev (duhovnikov), vse ostalo pa deli čas, prostor in problematika zapisovanja.

Množica navidezno nepomembnih podatkov se le počasi oblikuje v zanimivo zgodbo. Ta postane za poznalca etnične problematike ob slovenski zahodni meji še posebej zanimiva tedaj, ko se poleg običajnih »vaško-tekmovalnih« navad v zgodbo spretno vpletajo nacionalni problemi. Na primer: potrjevanje oz. zavračanje trgovinskih licenc tistim Slovincem, ki so javno izkazovali lastno slovensko »politično« pripadnost ter so bili zato opredeljeni kot »politično nevarni, njihovi lokali pa zbirališča onih, ki vodijo antitalijanske aktivnosti« (str. 62). Kot ugotavlja avtor, so bile te težave več kot razumljive, saj je »gladio v teh letih deloval bolj kot kadarkoli« (str. 65).

Stil pisanja je v celoti »podrejen« osnovnemu namenu dela – je suhoparno realističen: dogodilo se je to in to, s temi in takšnimi posledicami, o ostalem razmišljaj bralec sam. Grotesknost posameznih zgodb je del tako zamišljene pripovedi. Sem sodi, na primer, zgodba Antonia Wedama, ki je leta 1932 prejel od davčnega urada obvestilo o plačilu družinskega davka v višini 80 lir ter istočasno zahtevek, da je dolžan plačati še 72,30 lir davka kot samska oseba. Ko je davkopllačevalec protestiral, da se ena in druga vrsta davka izključujeta, so se davčne oblasti z vsebino njegovega ugovora sicer strinjale, vendar so ga istočasno opozorili, da mora oba davka vseeno plačati, saj je bila njegova pritožba vložena po izteku pritožbenega roka. »La legge è legge!« (str. 90).

Fašizem je pospešil vsestransko brisanje sledov slovensko-nemške prisotnosti na tem področju. Še leta 1922 je v žigu župnijskega urada mogoče prebrati ime »Ovčja vas – Volza/Woifsbach« (o čemer nam M. Gariup poroča v svojem delu z naslovom Valbruna/Ovčja vas. – Est/ZTT, Trst, 1986, str. 16), kmalu pa se ime Ukve spremeni najprej v Ucovizza in kasneje v Ugovizza, Volza pa v Valbruna (R.D. z dne 29. 3. 1923, n. 800). Fašizem je odstranjeval vse tiste, ki bi lahko bili spodbujevalci ohranjanja slovenske identitete. Glede na to, da so bili to skoraj izključno duhovniki, ni nič nenavadnega, da so od nastopa fašizma pa do leta 1933 odšli iz Kanalske doline kar trije. Pri tem početju pa so bili močno aktivni (kot poroča Gariup) lokalni fašisti nemške narodnosti. Kot da bi želeli na ta način reševati lastno kožo ter napredovati na lestvici sprejemljivosti etničnih skupin v očeh italijanskih fašistov. Da ta avtorjeva trditev ni povsem iz trte izvita, je mogoče sklepati iz podatka, da se je ob koncu »opcijskega procesa« leta 1939 skoraj v celoti zrušil državni, politični in šolski sistem, ki ga je fašizem uspel zgraditi v Kanalski dolini (str. 239). Vsekakor pa ni bil »kaj prida«, če je za nemški rajh optiralo iz trbiškega okrožja 355 oseb nemške narodnosti ter 824 oseb slovenske in italijanske narodnosti (str. 240). Zgolj premoč nacistične propagande?

In na koncu. Avtorju gre pritrlditi, da knjiga ni »rigorozno znanstveno delo« (v knjigi zaman iščemo kazalo, seznam uporabljene literature in povsem izdelan sistem citiranja). Je pa nedvomno posrečen zbir dokumentov, informacij in dogodkov o življenju v Kanalski dolini. Morda je prav v tem njena največja vrednost. Zbirka nerafiniranih »listin« dovolj plastično ponazarja večkrat zanikano oziroma političnim potrebam prikrojevano narodnostno-manjšinsko problematiko.

Miran Komac

Adrijan Pahor, *Il crepuscolo del TLT e i partiti autonomi sloveni (1952–1954)*. Trieste: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1993. 171 strani.

Knjiga z naslovom »Somrak Svobodnega tržaškega ozemlja in samostojne slovenske stranke (1952–1954)«, v Založbi Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček iz Trsta, bi veljalo uvrstiti v sklop »samorefleksije« dela pripadnikov slovenske manjšine o političnem bivanju v času, ko je bila usoda »našega« Trsta in njegovega zaledja bolj ali manj odločena in določena. Izraz »samorefleksija« bo poznavalcem problematike jasnejši, če pričujoče delo uvrstimo ob bok monografij izpod peres A. Sfiligoja, Slovenska demokratska zveza v Gorici 1947–1969, Gorica, 1969; N. Maganja, Trieste 1945–1949. Nascita del movimento politico autonomo Sloveno, Trieste, 1980; A. Breclj, I gruppi politici autonomi Sloveni a Trieste 1949–1952, Trieste, 1983; in B. Ciani, Trieste 1954–1956: il Memorandum d'Intesa e i gruppi politici autonomi sloveni, Trieste, 1993.

Delo je sicer diplomatska naloga, ki jo je Adrijan Pahor opravil na tržaški Univerzi pod mentorskim vodstvom prof. Jožeta Pirjevca. Glede na to, da namen naloge določa vsebino dela, obseg problema, ki bo predmet obravnave, in »globino« analize, ki naj bi ja zapisovalec obvladal, je povsem razumljiva struktura monografije: od diplomanda se težko pričakuje prezentacija povsem novega védenja, ampak predvsem prikaz obvladovanja »obrti«, za katero se je bil izučil, ter poznavanje že obstoječe literature o obravnavani problematiki. Tem kriterije ustreza struktura monografije: prva dva dela (76 strani), ki ncsita naslov: 1) Trst od konca druge svetovne vojne do obravnavanega obdobja in slovenska skupnost; 2) Od volitev leta 1952 do Londonskega memoranduma: mednarodno politično in diplomatsko delovanje in lokalni okvir, ustrežata kriteriju poznavanja literature o problematiki – predstavljata zgoščen pregled že postorjenega.

Preostali del monografije je mogoče opredeliti kot novost na področju že močno seciranega raziskovalnega polja, poznanege pod skupnim imenom »tržaško vprašanje«. Novost ne toliko v smislu odkrivanja novih dejstev, kot predvsem prikaz razlogov za točno določeno politično obnašanje. Kaj imamo v mislih? Del slovenskih političnih organizacij, ki so predmet analize Adrijana Pahorja, je v celotnem obdobju »boja« za zahodno mejo, stal na stališču, da je zamisel o celoviti uresničitvi ideje o svobodnem tržaškem ozemlju (STO) najboljša garancija za spoštovanje slovenskih narodnostnih pravic, za zožitje italijanskega, slovenskega in hrvaškega življa ter za ekonomski razvoj Trsta. Takšno stališče je te stranke (zanje so uporabljali nekolikaj neoprijemljiv naziv »samostojne«) nujno vodilo v globalno konfrontacijo tako z italijanskim aneksnističnim gibanjem kot tudi s slovenskimi levičarskimi organizacijami – tistimi, ki jim je bil politični ideal politična ureditev v Jugoslaviji, kot onimi kominformistične provenience. Reakcija na tovrstne ideje v »neavtonomnem« delu slovenske manjšine ni podrobno opisana, se jo pa poznavalci problematike zagotovo spominjajo. Ker je bilo razreševanje slovenskega narodnega vprašanja povezano z združitvijo celotnega etničnege ozemlja s skupno državno enoto, so bile klasifikacije o narodnih izdajalcih pogosto prisotne v političnem vokabularju.